

**KAJIAN FILOLOGI SĀHĀ WĒDHARAN NGĒLMI SAJATI
WONTĒN ING SĒRAT NGĒLMI YATNĀMĀYĀ**

E-JOURNAL SKRIPSI

Dipunajêngakên dhatêng Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

minângkâ Sarat kanggé Nggayuh

Gelar Sarjana Pendidikan

déning

Nur Aisah Jamil

NIM 12205241057

Yogyakarta, April 2018

Pembimbing

Dra. Sri Harti Widyastuti, M. Hum.

NIP 19621008 198803 2 001

Yogyakarta, April 2018

Ketua Jurusan

Pendidikan Bahasa Daerah

Prof. Dr. Suwardi, M. Hum.

NIP 19640403199001 1 004

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA DAERAH

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA JAWA

FAKULTAS BAHASA DAN SENI

UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2018

KAJIAN FILOLOGI SÂHÂ WÊDHARAN NGÈLMI SAJATI WONTÊN ING SÊRAT NGÈLMI YATNÂMÂYÂ

PHILOLOGY STUDY AND EXPLANATION THE TRUE SCIENCE IN SÊRAT NGÈLMI YATNÂMÂYÂ

dening: nur aisah jamil, jurusan pendidikan bahasa jawa universitas negeri yogyakarta,
jamielnuraisyah@gmail.com

Sarining Panalitèn

Ancasing panalitèn mênikâ kanggé: (1) ngandharakên *deskripsi naskah SNY*, (2) ndamêl *transkripsi teks SNY*, (3) ndamêl *transliterasi sâhâ suntingan teks SNY*, (4) ndamel *terjemahan teks SNY*, (5) ngrêmbag wêdharan ngèlmi sajati *SNY*. Panalitèn mênikâ ngginakakên *metode panalitèn filologi modern sâhâ metode panalitèn deskriptif*. Asiling panalitèn mênikâ inggih (1) kawontênan *naskah SNY* taksih saé sâhâ sêratanipun taksih cêthâ; (2) *transliterasi SNY* dipungarap kanthi ngéwahi sêratan aksârâ Jâwâ dhatêng aksârâ Latin; (3) kapanggihakên ênêm têmbung ingkang dipun-*sunting*; (4) Kapanggihakên gangsal têmbung ingkang kasêrat wontên ing cathêtan *terjemahan*; (5) kapanggihakên kalih bab isining *teks SNY*. Bab manungsâ, ngandharakên: (1) *unsur-ing manungsâ*, (2) *gawang-gawanganipun badan alus*, (3) *sangkan paraning dumadi*, (4) *watakning manungsâ*, (5) *pêpénginaning manungsâ*. Bab lampah ngèlmi sajati, ngandharakên: (1) *lampah yatnâmâyâ*, (2) *sipatipun tiyang ambêk utami, sâhâ* (3) *awratipun tiyang ambêk utami*.

Pamijining têmbung: *kajian filologi, wêdharan ngèlmi sajati, teks SNY*

Abstract

The aims of research were to: (1) explain the description of Sêrat Ngèlmi Yatnâmâyâ (SNY) script, (2) make transcription text of SNY, (3) make transliteration and editing text of SNY, (4) make translation text of SNY, (5) explain the true science text of SNY. This research used some methods, those were modern philology research method and descriptive research method. The result of this research were: (1) the script of SNY is still good condition and it could read clearly, (2) the transliteration made by changing the text from Javanese letter to Latin letter, (3) it was found six edited words, (4) it is found five words that became the translation record, (5) it is found two chapter, there were about human and the true science. The chapter about human explain about: (1) the element of human, (2) the soul of human, (3) the human come from, (4) the human's characters, (5) the human's will. The chapter of the true science explain about: (1) way of yatnâmâyâ, (2) the characters of main behavior, and (4) the difficulties to do main behavior.

Keywords: philology study, the true science, text SNY

PURWAKÂ

Filologi inggih menikâ satunggaling ngèlmi ingkang gayut kaliyan bab kabudayaning jaman rumiyin ingkang arupi sêratan (Suryani, 2012: 1). Gayut kaliyan mênikâ Saputra (2013: 4) ngandharakên bilih *filologi* inggih mênikâ ngèlmi ingkang dipunginakakên kanggé nyinaoni *naskah* sâhâ *teks* lami. *Naskah* inggih mênikâ sêratan tangan ingkang ngêwrat wohing pamikir sâhâ pangraosing manah minangka asiling kabudayaning masarakat jaman rumiyin, ingkang awujud utawi *konkret* inggih ingkang sagêd dipuntingali sâhâ dipuncêpêng (Baroroh-Baried, 1985: 54). Wondéné *teks* inggih mênikâ wosing *naskah* ingkang *abstrak* (Baroroh-Baried, 1985: 56).

Panalitèn mênikâ naliti *naskah* kanthi jinis isi andharaning *teks*-ipun piwulang, inggih mênikâ *Sêrat Ngèlmi Yatnâmâyâ* (ingkang salajêngipun dipunsêrat *SNY*). *Naskah SNY* mênikâ kasimpên wontên ing *Perpustakaan Dewantara Kirti Griya* kanthi nomer Bb. 1.040.

Naskah SNY dados objek panalitèn kanthi pawadan: (1) *Naskah*

SNY kalêbêt *naskah* cithak ingkang *teks*-ipun kasêrat kanthi dhapukan gancaran, (2) Kawontênaning *naskah* ingkang jilidannipun sampun risak, sâhâ sapèrangan dlancangipun kapangan rêngêt, mila lumantar panalitèn mênikâ sagêd dipunlestantunakên wosing *teks*-ipun, (3) *Naskah* mênikâ kasêrat mawi aksârâ sâhâ bâsâ ingkang botên mêsti sadâyâ tiyang sagêd mangrêtos.

Adhêdhasar pawadan ing nginggil, panalitèn mênikâ katindakakên tumrap *naskah SNY*. Salah satunggaling lampah panalitèn ingkang sagêd nggampilakên nлити *naskah SNY* inggih lampah panalitèn *filologi*. Lampahing panalitèn *filologi* ingkang katindakakên inggih mênikâ (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3) alih tulis *teks*, (4) ndamêl *suntingan teks* kanthi ndamêl *aparatur kritik*, (5) ndamêl *terjemahan*-ipun, sâhâ (6) *analisis* isining *teks*. Lampah *inventarisasi naskah* wontên ing panalitèn mênikâ kanggé mangrêtosi *jumlah naskah* sâhâ papan panyimpênaning *naskah* lan botên katindakakên *inventarisasi naskah* kanthi langkung lèbêt.

GÊGARAN TEORI

Djamaris (2002: 6) ngandharakên bilih *filologi* mênikâ asalipun saking basa Latin saking têngbung *philos* saha *logos*. *Philos* têngsipun rêmên sâhá *logos* têngsipun têngbung. Miturut Saputra (2013: 4) têngsipun *filologi* inggih menikâ satunggaling bab sêsêrêpan ingkang dipunginakakên kanggé sarâna nyinaoni *naskah* sâhá *teks* lami. Pamanggih sanès ngandharakên *filologi* inggih mênikâ satunggaling ngèlmi ingkang gayut kaliyan kasusastran ingkang gayut kaliyan bab bâsâ, sastrâ, sâhá kabudayan (Baroroh-Baried, 1985: 1).

Saking andharan ing nginggil sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih *filologi* inggih menikâ ngèlmi utawi sêsêrêpan ingkang dipunginakakên kanggé sarâna nyinaoni *naskah-naskah* kinâ ingkang gayut kaliyan *studi* bab kabudayaning masarakat jaman rumiyin.

Wontên ing panalitèn *filologi* wontên ancasing panalitèn. Ancasing *filologi* dipunpilah dados kalih, inggih mênikâ ancas *umum* sâhá ancas *khusus* (Baroroh-Baried, 1985 : 5). Ancasing *filologi* ingkang *umum*, inggih mênikâ (1) sagêd mangrêtosî kabudayan satunggalipun bangsa saking asiling

sastra-nipun, ingkang sêratan mênâpâ déné lisan, (2) mangrêtosî *makna* sâhá *fungsi teks* kanggé masarakat pangriptanipun, sâhá (3) ngandharakên *nilai-nilai* budâyâ lami kanggé *alternatif pengembangan* kabudayan.

Wondéné, ancasing *filologi* ingkang khusus inggih mênikâ (1) ndamêl *suntingan teks* ingkang langkung cêlak kaliyan aslinipun (2) mangrêtosî sêjarah kadadosanipun *teks* sâhá *perkembangan*-ipun, sâhá (3) mangrêtosî *resepsi* pamaos wontên ing sabên wêkdal panampinipun.

Ancasing *filologi* tumrap *teks SNY*, inggih mênikâ ndamêl *deskripsi naskah*, *transliterasi teks SNY*, sâhá *terjemahan* saking *teks SNY* supados nggampilakên tiyang ingkang botên mangrêtos bâsâ Jawi, ugi dipundamêl *suntingan teks* sâhá *pemaknaan teks* supados sagêd ngandharakên wosing *teks SNY*.

Sabên ngèlmi tamtu kémawon gadhah *objek* panalitèn piyambak-piyambak. Semantên ugi ngèlmi *filologi*. *Objek* panalitèn *filologi* inggih mênikâ *naskah* sâhá *teks*. *Naskah* inggih mênikâ sêratan astâ ingkang ngêwrat wohing pamikir sâhá pangraosing manah minangkâ asiling kabudayan masarakat jaman rumiyin, ingkang awujud utawi

konkret inggih ingkang sagêd dipuntingali sâhâ dipuncêpêng (Baroroh-Baried, 1985: 54).

Suyami wontên ing sêsorahipun ingkang irah-irahanipun “Pengembangan Model Kajian Naskah-naskah Jawa” (1996) ngandharakên bilih *naskah* inggih mênikâ sadâyâ wujud asiling karya ingkang dipunsêrat déning masarakat rumiyin, saé ingkang awujud sêratan tangan (*manuskrip*) mênâpâ déné ingkang cithakan (*naskah* cithak).

Saking andharan ing nginggil sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih *naskah* inggih sêratan tangan sâhâ cithakan ingkang taksih asli mênâpâ déné ingkang wujud têdhakan. *Teks* inggih mênikâ wosing *naskah*, satunggalipun prakawis ingkang *abstrak*, inggih mênikâ namung sagêd dipunpênggalih kémawon (Baroroh-Baried, 1985: 56). Jumbuh kaliyan mênikâ Saputra (2013: 5) ngandharakên bilih *teks* inggih mênikâ wosing *naskah* ingkang kaandharakên mawi bâsâ utawi tândhâ sanèsipun ingkang jumbuh kaliyan jinis *wacana*-nipun.

Saking andharan ing nginggil sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih *teks* inggih mênikâ wosing *naskah* ingkang kaandharakên mawi bâsâ utawi

tândhâ sanès ingkang ngêwrat *ide* utawi *amanat*.

Lampahing panalitèn *filologi* ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ adhêdhasar pamanggihipun Fathurahman (2015: 69) kanthi dipunèwahi sawatawis inggih mênikâ (1) *inventarisasi naskah*, (2) *deskripsi naskah*, (3) alih tulis *teks*, (4) ndamêl *suntingan teks*, (5) *terjemahan*, (6) *analisis* isining *teks*.

Analisis Isi ingkang karêmbag wontên ing panalitèn mênikâ gayut kaliyan bab ngèlmi sajati. Pangrêtosan ngèlmi sajati inggih mênikâ ngèlmi ingkang saèstunipun ngèlmi, ingkang wontên ing ciptâ pribadi (Achmad Chodjim, 2013: 121). Ngèlmi sajati mêdal saking *kreasi* pribadi dédé ingkang kitâ tampi saking tiyang sanès. Ingkang kitâ tampi mawi *indra*, mawi sinau, mênika *refleksi* saking ngèlmi. Sydney Banks lumantar Achmad chodjim ngandharakên bilih *realisasi* ngèlmi saking dhiri pribadhi piyambak. Ngèlmi namung sagêd dipunpangguhakên mawi pangrêtosan saking batin dhiri pribadhi ingkang arif.

Salajêngipun, gayutanipun kaliyan lampah ngèlmi sajati, salêbêtipun Sêrat Pasthikâmâyâ (lumantar Mulyani, 2012:

64), tiyang Jawi anggènipun nglampahi syariat kanthi adhêdhasar yatnâmâyâ, inggih mênikâ tansah èngêt dhatêng kawênenganing pikir sâhâ manah.

Pamanggih sanès ngandharakên bilih tiyang ingkang badhé nggadahi ngèlmi sajati kédah têbih saking pamrih, kédah wêning pikiranipun, têbih saking drêngki, manah sâhâ pikiranipun manunggal dados satunggal, satêmah botên wontên *konflik* batin (Chodjim, 2013: 121).

Adhêdhasar andharan wontên ing nginggil isining *teks SNY* ugi ngandharakên bab lampahing ngèlmi sajati ingkang sagêd mumpangati dhatêng manungsâ ingkang badhé mangrêtosî sêjatosing dhirinipun manungsâ. Wêdharan ngèlmi sajati miturut *naskah* satunggal kaliyan *naskah* sanèsipun mênikâ wontên bédanipun utawi gadhah *ciri khas*. Pramila wêdharan ngèlmi sajati miturut *naskah SNY* prêlu dipunandharakên kanggé mangrêtosî *kekhasan*-ipun.

CÂRÂ PANALITÈN

Jinising panalitèn mênikâ kalêbêt panalitèn *filologi modern* sâhâ panalitèn *deskriptif*. *Metode* panalitèn *deskriptif*

inggih mênikâ *metode* kanggé naliti satunggalipun *objek*, ingkang arupi nilai-nilai pagêsangan, *sistem pemikiran filsafat*, nilai-nilai *etika*, sâhâ *objek budâyâ* sanèsipun ingkang ancasipun ndamêl *deskripsi* utawi andharan, gêgambaran kanthi *sistematis* sâhâ *objektif* gayut kaliyan *fakta-fakta*, sipat, sâhâ gayutaning *unsur-ipun* (Kaelan, 2005: 58). Kanthi *metode panalitèn deskriptif*, panalitèn mênikâ ngandharakên wosing *teks SNY* kanthi *objektif*.

Wondéné *metode filologi modern* dipunginakakên kanggé naliti *teks SNY* kanthi nomêr *koleksi Bb.1.040 koleksi-nipun Perpustakaan Dewantara Kirti Griya Taman Siswa*, ingkang kasêrat kanthi aksârâ Jâwâ cithak. Panalitèn *filologi modern* mênikâ gayut kaliyan lampahing panalitèn *filologi*, inggih *inventarisasi naskah*, *deskripsi naskah*, *alih tulis teks*, *suntingan teks*, ndamêl *terjemahan teks*, sâhâ *analisis isi-ning teks*.

Sumber data panalitèn mênikâ, inggih *naskah SNY*. *Naskah SNY* ingkang dados *sumber data* panalitèn mênikâ *naskah koleksi Perpustakaan Dewantara Kirti Griya Taman Siswa* ingkang kasêrat kanthi aksârâ Jâwâ

cithak kanthi nomêr koleksi Bb.1.040. Sêrat Ngèlmi Yatnâmâyâ kaanggit déning M.Tanaya sâhâ katêrbitakên kaliyan Tan Khoen Swie wontên ing Kedhiri rikâlâ warsa 1921. *Naskah*-ipun kasêrat ngginakakên bâsâ Jawi gagrag anyar ingkang kasêrat kanthi dhapukan gancaran sâhâ kalêbêt jinising *naskah* piwulang.

Inkang dados pawadan kapilihipun *teks SNY* ingkang kasimpên wontên ing *Perpustakaan Dewantara Kirti Griya Taman Siswa* mênikâ amargi kawontênaning *teks*-ipun taksih saé. Ananging sapêrangan *naskah*-ipun kapangan rêngêt, lajêng jilidanipun ugi sampun risak, *naskah* katambal ngginakakên *lem*. Kanthi sinêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak, nggampilakên anggènipun maos. *Teks SNY* ugi kasêrat kanthi dhapukan gancaran, pramilâ ugi nggapilakên anggènipun maos, sêratanipun ugi taksih cêtha.

Salajêngipun, cârâ ingkang dipunginakaken kanggé ngempalakên *data* panalitèn inggih mênikâ kanthi ndamêl *deskripsi naskah*, ndamêl alih tulis *teks*, *suntingan teks*, ndamêl *terjemahan teks*, sâhâ *analisis isi-ning teks*.

Salajêngipun, *teknik analisis data* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *analisis deskriptif*. Wondéné lampahing *analisis data* wontên ing panalitèn mênikâ inggih *reduksi data*, *kategorisasi*, *display data*, sâhâ *penafsiran tuwin interpretasi* (Kaelan, 2005: 68).

Pirantosing panalitèn ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikâ inggih *kartu data*. *Kartu data* dipunginakakên kanggé nyêrat sadâyâ *data sâhâ informasi* saking *naskah sâhâ teks SNY*. Wondéné pigunanipun *kartu data* inggih mênikâ kanggé nyêrat asiling *deskripsi naskah sâhâ teks SNY*, nyêrat asiling *transliterasi sâhâ suntingan teks SNY*, nyêrat *apararat kritik*. Sadâyâ *kartu data* mênikâ dipundamêl *tabel*. Tuladhanipun *tabel kartu data* kaandharakên kados ing ngandhap mênikâ.

Tabel 1. Kartu Data kanggé Nyêrat Asiling Transliterasi

Asiling Transliterasi	Asiling Suntingan Teks

Wondéné kanggé ngêsahakên *data* wontên ing panalitèn mênika ngginakakên *validitas sâhâ reliabilitas*.

Validitas ingkang dipunginakaken awujud *validitas semantik*. *Validitas semantik* ancasipun madosi têngês sâhâ makna saking *data* ingkang dipunpanggihaken, ingkang awujud têngbung sâhâ kelompok têngbung ingkang gayut kaliyan *konteks*-ipun.

Wondéné *Reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih mênikâ *reliabilitas intrarater* sâhâ *interrater*. *Reliabilitas intrarater* inggih mênikâ reliabilitas ingkang nggadhahi ancas kanggé pados *data* ingkang *konsisten* utawi ajêg. Wondéné *reliabilitas interater* inggih mênikâ kanthi cara pados tiyang sanès ingkang maringi têtimbangan tumrap panalitèn mênikâ.

Kajawi mênikâ katindakakên ugi kanthi cara pados têtimbanganing ahli utawi pakaring bab *filologi*, inggih mênikâ dosen pembimbing ingkang tansah paring panjurung sâhâ arahan wontên ing panalitèn mênikâ.

ASILING PIRÊMBAGAN SÂHÂ PANGRÊMBAGIPUN

Inventarisasi wontên ing panalitèn mênikâ katindakakên kanggé mangrêtosigunggungipun *naskah* sâhâ wontên pundi kémawon *naskah* kasimpên. Andharan *inventarisasi* botên kaandhar

amargi *naskah* ingkang langsung kapiji sâhâ botên katindakakên *inventarisasi* ingkang langkung lèbêt.

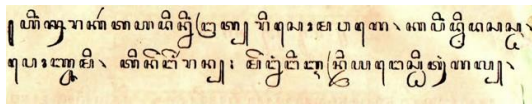
Kawontênaning *naskah SNY* taksih saé sâhâ sagêd dipunwaos. *Naskah*-ipun taksih jangkêp, jilidanipun taksih saé. Adhêdhasar katrangan wontên ing *naskah*, *naskah SNY* dipunanggit déning M. Tannaya. *Naskah* dipun-terbit-akên déning Boekhandel Tan Khoen Swie rikâlâ taun 1921.

Teks SNY kasêrat kanthi dhapukan gancaran. Sêrataning *naskah SNY* ngginakakên aksârâ Jâwâ cithak kanthi ngginakakên *font* tuladhâ jêjêg déning R.S. Wihananto. Bâsâ ingkang dipunginakakên wontên ing *teks* inggih mênikâ bâsâ Jawi gagrag énggal kanthi ragam krâmâ. Jinising *bahan naskah* inggih mênikâ dlancang HVS. Wondéné jinising *teks SNY* kalêbêt *teks* piwulang.

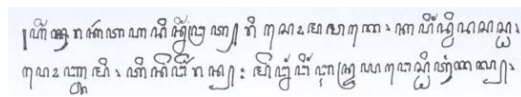
Lampah salajêngipun inggih mênikâ *transkripsi*. *Transkripsi* dipuntindakakên kanthi *metode transkripsi diplomatik*, inggih mênikâ *metode* ingkang anggènipun damêl alih tulis sêrataning *teks* ingkang kasêrat mênâpâ wontênipun kados déné sêrataning *teks*-ipun kanthi aksârâ ingkang sami, nanging wontên ing

pérangan tartamtu kados tå ukuran, sikap ing aksâra botên sami. *Transkripsi* tumrap *SNY* katindakakên supados damêl *naskah* ingkang awujud sêratan carik. Wondéné tuladhâ asiling *transkripsi* tumrap *teks SNY* kados ing ngandhap mênikâ.

Teks SNY

Asiling Transkripsi Teks SNY

Lampahing panalitèn salajêngipun inggih mênikâ ndamêl *transliterasi teks*. *Metode* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *metode transliterasi standar*. *Transliterasi standar* dipuntindakakên kanthi cârâ ngéwahi aksâra *teks SNY* ingkang ngginakakên aksâra Jåwå dhatêng aksâra Latin kanthi adhêdhasar *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* (Arifin, 2006).

Salajêngipun, katindakakên *suntingan teks*, inggih mênikâ nglêrêsakên têtêmbungan ingkang botên trêp panyêratipun adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (Poerwadarminta, 1939). *Suntingan teks* ingkang dipuntindakakên

wontên ing panalitèn mênikâ kanthi ngéwahi aksâra, nambahi aksâra, ngurangi aksâra sâhâ nggantos aksâra (Darusuprta, 2002:27).

Wondéné pandom *suntingan* dipundamêl kanthi awujud tåndhå-tåndhå. Tåndhå-tåndhå ingkang dipunginakakên kaandharakên kados ing ngandhap mênikâ.

- a. Tåndhå <...> dipunginakakên kanggé ngurangi. Waosan salêbêting tåndhå mênikâ botên prêlu dipunwaos.
- b. Tåndhå [...] dipunginakakên kanggé nambahi. Waosan salêbêting tåndhå kurung mênikâ tambahan.
- c. Tåndhå (...) dipunginakakên kanggé nggantos aksâra utawi têtêmbung.
- d. Anggènipun nyêrat nomêr *aparât kritik* ngginakakên angka Arab dipunsêrat Latin.

Tuladhanipun:

...¹, ...², ...³, lan sapanunggalanipun.

Saking asiling *transliterasi sâhå suntingan teks*, kapanggihakên 6 têtêmbung ingkang dipun-*sunting*. Wondéné tuladhâ asiling *transliterasi sâhå suntingan* kados ing ngandhap mênikâ.

Tabel 2: Asiling transliterasi sâhâ suntingan teks SNY

Asiling Transliterasi
Gêni iku panas, bumi iku rêgêd, banyu iku adhêm, angin iku sumribit, makatê[7]n sapiturutipun.
Asiling Suntingan
Gêni iku panas, bumi iku rêgêd, banyu iku adhêm, angin iku sumribi(d) ⁴ , makatê[7]n sapiturutipun.

Salajêngipun mênikâ, têmbung-têmbung ingkang dipun-sunting kaandharakên wontên ing *aparât kritik minângkâ tanggêl jawab ilmiah* tumrap *teks SNY*. Têmbung-têmbung ingkang dipun-sunting kados ing ngandhap mênikâ.

Tabel 3: Aparât Kritik Teks SNY

Sadèrèngipun dipun-sunting
Singup
Mênêp
Mirit
Sumribit
Munapik
Pêpiritan
Sasampunipun dipun-sunting
singub
mênêb
Mirid
Sumribid
Munapèk
Pêpiridan

Lampahing panalitèn salajêngipun inggih mênikâ ndamêl *terjemahan teks*. *Terjemahan* wontên ing panalitèn

mênikâ ngginakakên *terjemahan harfiah*, isi, sâhâ *bebas*. Anggènipun ngginakakên *terjemahan harafiah* adhêdhasar *Baoesastra Djawa* (1939), manawi botên sagêd ka-*terjemah*-akên mawi *terjemahan harfiah* lajêng ngginakakên *terjemahan* isi utawi *makna sâhâ terjemahan bebas* kanthi nggatosakên *konteks*.

Wondéné tuladhâ asiling *terjemahan* kados ing ngandhap mênikâ.

Tabel 4: Asiling Terjemahan

Asiling Transliterasi
Pangajap kulâ sagêdâ èngêt dhatêng kawênangan sarânâ nguli-uli yatnâmâyâ. Wusânâ nyuwun gênging pamêngku.
Asiling Terjemahan
<i>Harapan saya semoga ingat pada kejernihan dengan cara menekuni yatnâmâyâ. Akhir kata mohon maaf yang sebesar-besarnya.</i>

Saking asiling *terjemahan teks* mênikâ kapanggihakên gangsal têmbung ingkang kasêrat wontên ing cathêtan *terjemahan*. Cathêtan *terjemahan* ngandharakên têmbung-têmbung ingkang angel dipun-*terjemah*-akên dhatêng bâsâ Indonesia.

Gangsal têmbung kasêbut inggih mênikâ: (1) *Mêlênging indriyâ ngèsthi*

tunggal, (2) *Dlancang sasuwir têmbung sakêcap*, (3) *Kang ciniptâ ânâ kang sinêdyâ têkâ*, (4) Pangéran, (5) Rêncananing. Tuladhanipun cathêtan *terjemahan* kados ing ngandhap mênikâ.

- 1) *Mêlênging indriyâ ngèsthi tunggal* botên ka-*terjemah*-akên amargi mênikâ kalêbêt sêngkalan lâmbâ. Sêngkalan lâmbâ inggih mênikâ sêngkalan ingkang awujud kelompoking têmbung sâhâ ukârâ (Dwiraharjo, 2006: 15). Sêngkalan mênikâ nêdahakên taun 1852.
- 2) *Dlancang sasuwir têmbung sakêcap* botên ka-*terjemah*-akên amargi mênikâ kalêbêt bêbasan. Têgêsipun bêbasan mênikâ inggih landhêping satunggalipun têmbung ingkang sinêrat wontên dlancang sinaosâ sasuwir mênâpâ déné têmbung ingkang kaucapakên sinaosâ namung satunggal kêcap.

Salajêngipun mênikâ, ndamêl *analisis teks*. *Analisis teks SNY* dipuntindakakên kanthi ngrêmbag isining *teks SNY* ingkang gayut kaliyan wêdharan ngèlmi sajati.

Wondéné pêpincrèning wêdharan ngèlmi sajati kados ing *tabel* ngandhap mênikâ.

Tabel 5: Pêprincènning Wêdharan Ngèlmi Sajati

Bab Manungsâ
<i>unsur</i> -ing manungsâ
gawang-gawanganipun badan alus, sangkan paraning dumadi
wataking manungsâ
pêpénginaning manungsâ
Bab Lampahing Ngèlmi Sajati
lampah yatnâmayâ
awratipun tiyang ambêk utami
sipatipun tiyang ambêk utami

Manungsâ mênikâ kadadosan saking kalih *unsur*. Kalih *unsur* kasêbut inggih mênikâ badan wadhag sâhâ badan alus. Gawang-gawanganipun badan alus wontên tigâ, inggih mênikâ nyâwâ, ciptâ, sâhâ râsâ. Nyâwâ mênikâ dipungambarakên minangkâ sunaring cahyâ dhatêng raganing manungsâ. Ciptâ inggih mênikâ kêpalaning râsâ. kawontênanipun nyâwâ katanggapan déning râsâ, râsâ katanggapan déning ciptâ, lajêng ciptâ katanggapan déning raga.

Sasampunipun mênikâ sangkan paraning dumadi wontên tigang pérangan, inggih mênikâ: (1) pangéran

nitahakên jagad, (2) silahing kawulâ Gusti, (3) Pangéran têtélâ namung satunggal.

Salajêngipun, bilih salah satunggalipun watak manungsâ inggih mênikâ botên gadhah pêmarmê. Watak kasêbut sagêd dipuntêngêri nalikâ manungsâ sampun kadumugên ingkang dipunsêdyâ, lajêng sêdyâ liyanipun. Makatên salajêngipun têbih saking têmbung bosên.

Sadâyâ manungsâ ingkang gêsang ing alam donyâ mênikâ tamtu kémawon gadhahi pêpénginan. Pêpénginan kasêbut inggih mênikâ: (1) pangkat, (2) sugih, (3) misuwur, (4) unggul, (5) mêngku.

Isining *teks SNY* ingkang kaping kalih ngandharakên bab lampah ngèlmi sajati. Andharanipun kados ing ngandhap mênikâ.

lampahing tiyang ngulah ngèlmi sajati inggih mênikâ ngagêngakên sâhá ngathahakên prakawis ingkang saé. Wondéné péranganipun kautamén wontên tigâ, inggih mênikâ (1) gêntur, (2) suci, tuwin (3) lêngawâ.

Salajêngipun, tiyang ingkang badhé nglampahi ambêk utami mênikâ botên gampang. Awratipun tiyang badhé nglampahi ambêk utami inggih mênikâ: (1) cêgah nêdhâ têtêpipun manawi dâna,

(2) cêgah tilêm têtêpipun manawi rumêksâ, (3) cêgah sukâ têtêpipun manawi nalangsâ, (4) niat ngawon têtêpipun manawi kêndêl, (5) mênikâ niat sabar têtêpipun manawi sinêdyâ, (6) niat wèwèh têtêpipun manawi lêngawâ, (7) niat têtulung têtêpipun manawi sêmbadâ, (8) botên mélikan têtêpipun manawi nyingkur pamrih, (9) botên alêman têtêpipun manawi nyingkur panggung, (10) botên kumlungku têtêpipun manawi nyingkur kajuwâra.

Tuladhanipun pêthikan *teks SNY* gayut kaliyan bab manungsâ kados ing ngandhap mênikâ.

Nitik pangandikanipun parâ linangkung, ingkang winastan badan wadhag punikâ râgâ. Dados mênêdhêt larapipun tamtu wontên ingkang namâ badan alus, (2/3)

Terjemahan:

Mengacu pada nasihat para orang pintar, badan kasar adalah raga. Jadi jika melihat kata pembentuknya tentunya ada badan halus.

Saking pêthikan ing nginggil sagêd dipunpêndhêt dudutan bilih manungsâ mênikâ sabotên-botênipun kadadosan saking kalih *unsur*, inggih

mênikâ badan wadhag ingkang asring kasêbut râgâ sâhâ badan alus ingkang asring dipunsêbut jiwâ. Kalih *unsur* manungsâ mênikâ sambung-sinambung, botên sagêd dados manungsâ manawi namung wontên salah satunggalipun *unsur*.

Wondéné tuladhanipun pêthikan *teks SNY* gayut kaliyan bab lampah ngèlmi sajati kaandharakên kados ing ngandhap mênikâ.

Lampahipun tiyang ulah ngèlmi sajati punikâ namung ngagêngakên kautamèn. Mênggah péranganipun wontên tigâ: gêntur, suci tuwin lêgâwâ. (10/1)

Terjemahan

Cara orang belajar ilmu sejati ini hanyalah memperbanyak kebaikan. Adapun pembagiannya ada tiga: gentur, suci, dan legawâ.

Adhêdhasar têks mênikâ lampahing tiyang ngulah ngèlmi sajati inggih mênikâ ngagêngakên sâhâ ngathahakên prakawis ingkang saé. Wondéné péranganipun kautamèn

wontên tigâ, inggih mênikâ (1) gêntur, (2) suci, tuwin (3) lêgâwâ.

PANUTUP

Dudutan

Inventarisasi naskah SNY wontên ing panalitèn mênikâ dipunlampahi kanthi *studi katalog* kanggé mangrêtos gunggungipun *naskah sâhâ* wontên pundi kémawon *naskah-ipun* kasimpên. *Inventarisasi naskah* botên kalampahan kanthi ningali *naskah* wontên sêdâyâ papan ingkang wontên, ananging namung satunggal papan ingkang *naskah-ipun* kapiji inggih wontên Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta. Gunggungipun *naskah Sêrat Ngèlmi Yatnâmayâ* namung satunggal *eksemplar*.

Irah-irahaning *naskah* ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ inggih mênikâ *Sêrat Ngèlmi Yatnâmayâ*. Irah-irahan mênikâ kapanggihakên wontên *katalog* Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya kanthi nomêr Bb.1.040. Déné katranganing irah-irahan dipunpangguhakên wontên ing samak *naskah*.

Kawontênaning *naskah SNY* taksih saé, wêtah, sâhâ taksih cêthâ sêratanipun dipunwaos. Jinising *bahan naskah* inggih mênikâ ngginakakên dlancang *HVS*. Jilidan *naskah* wontên ingkang sampun lêpas, ananging dipuntêmpèlakên mawi *plester* wêrni ijêm. Lêmbaran *naskah*-ipun botên wontên ingkang rusak mênâpâ déné ical. *Naskah SNY* kaéwokakên ing jinising *naskah* piwulang ingkang *teks*-ipun kasêrat mawi aksâra Jawa cithak. *Naskah* mênikâ kaandharakên kanthi dhapukan gancaran. Basaning *teks* ngginakakên Bâsâ Jawi gagrag énggal kanthi ragam krâmâ.

Salajêngipun, *transkripsi teks SNY* mênikâ ngginakakên *metode transkripsi diplomatik*. Anggènipun *transkripsi* kanthi nyêrat malih *teks SNY* ngginakakên sêratan carik. *Transkripsi* teks *SNY* katindakakên kanthi ancas supados teks *SNY* sagêd lêstantun sâhâ wontên salinanipun ingkang sêratan carik.

Salajêngipun mênikâ, *transliterasi teks SNY* ngginakakên *metode transliterasi standar*. Cârâ anggènipun *transliterasi* inggih mênikâ kanthi nggantos sêrataning aksâra saking aksâra Jâwâ dhatêng aksâra Latin ingkang

dipunjumbuhakên kaliyan *Ejaan Yang Disempurnakan (EYD)*.

Suntingan tumrap *teks SNY* ngginakakên *metode suntingan standar*. *Suntingan teks* katindakakên kanthi cârâ nglêrêsakên *teks* ingkang lêpat anggènipun nyêrat. Anggènipun nglêrêsakên antawisipun inggih mênikâ sagêd nambahi, ngirangi, mênâpâ déné nggantos aksâra, wandâ, sâhâ têmbung wontên *teks SNY*. Sasampunipun *suntingan teks* katindakakên, salajêngipun damêl cathêtan ingkang dipunsêbut *aparatur kritik*.

Salajêngipun, *terjemahan teks SNY* ngginakakên tigang *metode terjemahan*, inggih mênikâ *metode terjemahan harfiah*, isi, sâhâ *bebas* kanthi *kontekstual*. *Terjemahan* wontên ing panalitèn mênikâ katindakakên kanthi cârâ *teks SNY* dipun-*alihbasa*-akên saking bâsâ Jawi dhatêng bâsâ Indonesia. Wondéné wontên têmbung-têmbung ingkang angèl dipun-*terjemah*-akên kasêrat wontên ing cathêthan *terjemahan*.

Sasampunipun *terjemahan teks*, ngandharakên wêdharan ngèlmi sajati. Wontên ing panalitèn mênikâ kapanggihakên wontên 8 inggih mênikâ (1) *unsur*-ing manungsa, (2)

gawanganipun badan alus, (3) sangkan paraning dumadi, (4) sipating manungsâ, (5) lampah yatnâmayâ, (6) pêpénginaning manungsâ, (7) awratipun tiyang ambêk utami, (8) sipatipun tiyang ambêk utami.

Implikasi

Adhêdhasar asiling panalitèn sâhâ pangrêmbagipun *teks SNY* tamtunipun wontên *impilkasi-nipun*. *Implikasi* ingkang kaping satunggal inggih mênikâ wontên lingkungan pendidikan mliginipun ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, panalitèn tumrap *naskah SNY* sagêd dados tambahing sêsêrêpan gayut kaliyan ngèlmi *filologi* kanggé naliti *naskah* Jawi.

Implikasi ingkang kaping kalih inggih mênikâ kanggé masarakat umum, gayut kaliyan isining *teks* ingkang ngandharakên ngèlmi sajati sagêd dados tambahing wawasan kanggé wiranèm sâhâ tiyang sêpuh bab wêdharan ngèlmi ingkang sajati.

Pamrayogi

Adhêdhasar panalitèn *teks SNY* ingkang sampun kalampahan tamtu kémawon wontên pamrayoginipun. Pamrayogi kaandharakên ing ngandhap

mênikâ: (1) Panalitèn tumrap *naskah SNY* mênikâ prêlu panalitèn *lanjutan* saking ngèlmi sanèsipun, upaminipun ngèlmi bab bäsâ utawi sastranipun, (2) Panalitèn tumrap *naskah* kinâ mliginipun *naskah* Jawi prêlu dipuntliti supados sagêd nglêstantunakên *naskah*. Isining *naskah* ingkang sagêd dipunjumbuhakên kaliyan jaman samênikâ sagêd dipundadosakên piwulang.

KAPUSTAKAN

1) Naskah

Sêrat Ngèlmi Yatnâmayâ. Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Yogyakarta, nomêr Bb.1.040.

2) Pustakâ

Arifin, Syamsul. 2006. Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan. Yogyakarta: Kanisius.

Baroroh-Baried, Siti. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Chodjim. 2013. *Syekh Siti Jenar: Makna Kematian*. Jakarta: PT Serambi Ilmu Semesta.

- Darusuprpta. 2002. *Pedoman Penulisan Aksara Jawa*. Yogyakarta: Yayasan Pustaka Nusatama.
- Fathurahman, Oman. 2015. *Filologi Indonesia: Teori dan Metode*. Jakarta: Prenada Media Group.
- Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.
- Mulyani, Hesti. 2013. *Komprehensi Tulis. Gegaran Mata Kuliah Komprehensi Tulis Jâwâ. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta*. Poerwadarminta.
- W.J.S. 1939. *Baoesastra Jawa*. Batavia: J. B Wolter's Uitgevers Maatschappij N.V.
- Saputra, Karsono. 2013. *Pengantar Filologi Jawa*. Jakarta: Wedatama Widya Sastra.
- Suryani, Elis. 2012. *Filologi*. Bogor: Ghalia Indonesia.